

Het Gemeentemuseum: historie en verzamelingen

G.J. van der Meer Mohr

Nu de Sint Sebastiaansdoelen weer in oude glorie is hersteld en het Haags Historisch Museum zijn deuren opent, lijkt de klok bijna een eeuw teruggedraaid. Waar eens het Gemeentemuseum zijn eerste volwassen behuizing had, komt het nu terug met de kern van de collectie, de verzameling Haagse Historie. Het Gemeentemuseum zelf vormt inmiddels een groot museaal complex aan de Stadhouderslaan met het Museon, het Museum voor het Onderwijs, als buur.

Slechts twee bezoekers per dag

Het begon allemaal in 1851 toen de 'Vereeniging ter beoefening der Geschiedenis van 's-Gravenhage' werd opgericht. Deze vereniging had tot doel het verzamelen van kunstvoorwerpen en objecten die betrekking hadden op de geschiedenis van Den Haag. In 1861 besloot de gemeenteraad twee zalen in het oude stadhuis ter beschikking te stellen aan de vereniging en als dank hiervoor werd bij deze gelegenheid de collectie aan de gemeente

geschonken. In 1863 werden deze ruimten opengesteld voor het publiek. Maar er kwamen in deze tijd gemiddeld slechts twee bezoekers per dag. In 1866 zag de 'Vereeniging tot het oprichten van een Museum voor Moderne Kunst' het licht, die tot doel had 'een verzameling kunstwerken van hedendaagsche Nederlandsche meesters tot stand te brengen'. Ook deze verzameling zou eigendom van de gemeente 's-Gravenhage worden.

De ruimten in het stadhuis werden spoedig te klein en in 1871 ging de gemeente over tot de aankoop van het pand Korte Beestenmarkt 9. In deze behuizing vonden beide verenigingen een onderkomen. Maar door de ongunstige ligging van het gebouw kwamen er weinig bezoekers en begon men opnieuw te zoeken naar een passende behuizing. Toen in 1882 de Arrondissementsrechtbank uit de Sint Sebastiaansdoelen vertrok, kwam een zeer geschikt pand vrij. Na lang beraad stemde de gemeenteraad in met het voorstel om in dit historische gebouw het Gemeentemuseum te huisvesten. Op 7 juli 1884 kon het nieuwe museum worden geopend: daarmee begon een belangrijke periode van vijftig jaar.

Verzameling groeide enorm

In 1887 benoemde men als eerste directeur A.J. Servaas van Rooyen (1839-1925) die tot 1912 leiding

Rechts: Het Haags Gemeentemuseum trok omstreeks 1905, toen het in de Sint Sebastiaansdoelen was gevestigd, nog geen 15.000 bezoekers. De naburige musea, zoals het Mauritshuis en de Gevangenpoort trokken toentertijd twee tot vijf maal zoveel bezoekers.

Onder: In de verzameling van de afdeling Haagse Historie bevinden zich ook voorwerpen van de vroegere ambachtsgilden, zoals penningen, bekers en dit gildeschild (HGM).

zou geven aan het museum. In deze periode groeide de verzameling enorm. De directeur beheerde in die tijd alleen de collectie Haagse Historie, de afdeling Moderne Kunst was nog in handen van de vereniging zelf. Na Servaas van Rooyen werd Dr. H.E. van Gelder (1876-1960) benoemd tot directeur. Deze heeft een groot deel van de eerste helft van deze eeuw, tot 1941, het gezicht van het museum bepaald.

Aanvankelijk werd het museum beheerd door een Commissie van Beheer; sinds 1918 valt het museum onder de Gemeentelijke Dienst voor Kunsten en Wetenschappen, tegenwoordig Gemeentelijke Dienst voor Schone Kunsten geheten. De directeur van het Gemeentemuseum is sindsdien tevens directeur van deze Dienst, waaronder tot 1923 ook het Gemeentearchief viel. De eerste tientallen jaren van deze eeuw bleef de verzameling zich uitbreiden en ontstonden snel weer problemen met de ruimte. In 1918 bracht men dan ook de collectie Moderne Kunst tijdelijk onder bij het Panorama Mesdag in de Zeestraat. De Sint Sebastiaansdoelen kreeg het karakter van een historisch museum, waar de oude schilderijen, het Haags zilver en porselein en de kunstschaten van de schutterij bewonderd konden worden.

Naar de Stadhouderslaan

Al voor de eeuwwisseling keek men uit naar een andere, grotere en definitieve behuizing. In 1919 werd het nog braakliggende terrein aan de Stadhouderslaan aangewezen als plaats waar een nieuw groot Gemeentemuseum gebouwd kon worden. De architect H.P. Berlage ontwierp het nieuwe museum en in 1931 begon de bouw. Berlage heeft de opening ervan, in 1935, helaas niet meer mee kunnen maken. Zowel de collectie Haagse Historie als de Moderne Kunst vonden in dit gebouw een onderkomen.

Inmiddels was in 1933 de verzameling van het Gemeentemuseum verrijkt door de aankoop van de beroemde muziekcollectie van Dr. D.F. Lunsingh Scheurleer. Deze verzameling vormt de basis van de ook internationaal vermaarde muziekafdeling waar muziekinstrumenten uit alle tijden worden getoond en waarvan de bibliotheek en het archief eveneens in hoog aanzien staan. Zo groeide de collectie, en ook het bouwen ging verder. In 1961 werd het museum vergroot met een nieuwe vleugel, ontworpen door Sj. Schamhart.

Boven: In 1888 is een serie litho's gemaakt van het interieur van het Gemeentemuseum, dat toen vier jaar in de Doelen was gehuisvest. Bovenstaande litho laat één van de zalen op de bel-etage zien. Op deze verdieping stonden voornamelijk de historische voorwerpen en afbeeldingen, zoals de stadsgezichten, schuttersbokalen en penningen.

Midden links: Het Gemeentemuseum en in het bijzonder de afdeling Haagse Historie verzamelden in de loop der jaren de meest uiteenlopende zaken die met de geschiedenis van Den Haag te maken hebben, zoals dit miniatuurportretje van de hand van Leonard Temminck (HGM).

Midden rechts: Een ander stuk uit de verzameling van de afdeling Haagse Historie is dit portret van de 18de-eeuwse regent Pieter van der Poel uit omstreeks 1771 (HGM).

Helaas moesten ook kleine aderlatingen worden gedaan. In de nieuwe vleugel is sinds mei 1985 het Nederlands Kostuummuseum opgenomen, dat het pand aan de Lange Vijverberg 14 en 15 om financiële redenen moest verlaten. Het eveneens onder de Gemeentelijke Dienst voor Schone Kunsten vallende Museum Bredius aan de Prinsegracht moest om dezelfde redenen met ingang van 1 januari 1985 worden gesloten. Een passende oplossing voor de unieke collectie van dit museum is nog niet gevonden. Het vertrek van het Kostuummuseum van de Lange Vijverberg lijkt echter een goede oplossing aan te dragen. In het gebouw aan de Stadhouderslaan kregen in de loop van de tijd de afdelingen Moderne Kunst en Kunstnijverheid steeds meer de overhand. Naast deze twee collecties en de Muziekafdeling kon geen passende plaats meer worden gevonden voor de afdeling Haagse Historie. Zo zocht deze afdeling haar oude onderkomen weer op: de Sint Sebastiaansdoelen.

Oude Haagse schilderijen

De oudste kern van de collectie van de afdeling Haagse Historie en in feite die van het

Linksboven: Eén van de stadsgezichten van het museum. C.J. Behr schilderde deze poort van het Helletje op het Binnenhof in 1839. Negen jaar later verdween dit stukje Den Haag (HGM).

Rechtsboven: Een foto uit 1928 met een gedeelte van de verzameling van het zeldzame Haagse porselein, dat aan het eind van de 18de eeuw werd vervaardigd.

Midden: Conservator dr. H.C. Gallois poseert in 1923 voor een vitrine met oude tinnen voorwerpen.

Onder: Echt Haags is deze maquette van de Grote of Sint Jacobskerk, afgebeeld met de oude neogotische gietijzeren torenspits (HGM).

Gemeentemuseum, wordt gevormd door het oude bezit van het Raadhuis. Hiertoe behoren zestiende-, zeventiende- en achttiende-eeuwse stadsgezichten, waaronder het magistrale Gezicht op Den Haag van Jan van Goyen, dat nu de raadzaal aan de Groenmarkt siert. Verder zijn er schuttersstukken, portretten en kunstnijverheidsvoorwerpen als gildezilver, glaswerk en penningen.

Dankzij de zeer uitvoerige en van talrijke anekdotes en historische informatie voorziene catalogi van Servaas van Rooyen uit de jaren 1888-1908 kan een goed beeld worden gevormd van de collectievorming uit deze begintijd. Van Rooyen richtte zich met name op Haagse historische schilderijen. Zo werden portretten van Haagse persoonlijkheden, gezichten in en op Den Haag, en werken van oude Haagse meesters verzameld. De collectie werd aanzienlijk verrijkt door een aantal kostbare schenkingen. Mr. H. Collot d'Escury schonk reeds in 1862 het Gezicht op Scheveningen en De Haagsche Schouw van Paulus Constantijn la Fargue (1729-1782). In 1870 vermaakte mr. dr. M.J.C. van den Kerckhoven van Groenendijk aan het museum een aanzienlijk aantal familieportretten, waaronder een belangrijk

portret van het gezin van mr. Willem van den Kerckhoven door Johannes Mijntens uit 1652. Door dergelijke giften kon de collectie dankbaar aangevuld worden, niet alleen met oude schilderijen, maar ook met werken van negentiende- en twintigste-eeuwse meesters. De verzameling werd vanaf het begin ook vergroot door aankopen. Zo kon Servaas van Rooyen reeds in 1888 over de stadsgezichten schrijven: 'Het is eene kostbare verzameling, en hebben de schilders niet allen even grooten naam of zijn zij minder bekend, toch is voor de topografische kennis van het vroegere Den Haag deze collectie van groot nut'. Sinds deze tijd is de verzameling stadsgezichten behoorlijk gegroeid en nu telt zij 62

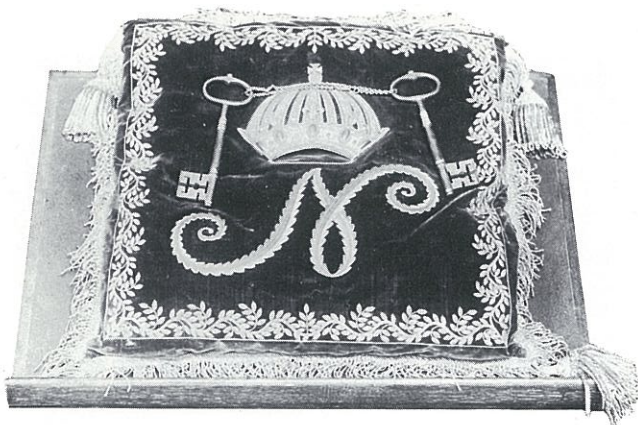
oude gezichten van voor 1800 en ongeveer 90 negentiende-eeuwse werken. Het beeld is zeer gevarieerd: in de collectie zijn schilderijen aanwezig van G.A. Berckheyde, Jan Steen, de leden van de familie La Fargue, J. ten Compe, C.J. Behr en J. Bosboom. Duidelijke voorkeuren in het aankoopbeleid van zowel Van Rooyen als Van Gelder lijken er niet te zijn. Wel valt op dat Van Gelder iets meer aandacht heeft geschonken aan oude zeventiende-eeuwse Haagse meesters.

Zeer merkwaardige voorwerpen

Door de talrijke schenkingen en langdurige bruiklenen is een verzameling ontstaan van allerlei wapenborden, vaandels, penningen, pijpen en speldjes. Van een strak verzamelbeleid lijkt dan ook

geen sprake te zijn geweest. Op het 'depotzoldertje' van de afdeling Haagse Historie kan men zeer merkwaardige voorwerpen vinden zoals een doosje met 'de tong van Jan en een teen van Cornelis de Witt', welk 'nommer niet meer (wordt) tentoongesteld volgens Raadsbesluit van 23 oktober 1894'. In 1888 schonk jonkheer Victor de Stuers een maquette van het vuurwerkpaviljoen dat in 1749 ter ere van de Vrede van Aken (1748) werd opgericht in de Hofvijver. Samen met het schilderij van Jan ten Compe, dat hetzelfde paviljoen weergeeft, vormt dit een unieke documentatie. Sinds 1926 behoort het verzamelen van prenten en tekeningen niet meer tot de taak van het

Gemeentemuseum maar tot dat van het Gemeentearchief. De basis van de prenten- en tekeningencollectie in het archief vormde de aankoop van de verzameling prenten uit de nalatenschap van W.K. Mandemaker 'bij deskundigen bekend onder de benaming van Atlas van 's-Gravenhage', een benaming die nog steeds in gebruik is.

Opnieuw de Sint Sebastiaansdoelen

Hoewel er steeds minder geld beschikbaar is, ziet de afdeling Haagse Historie nog steeds kans haar verzameling uit te breiden. Zo kon in 1980 het fraaie Gezicht op de Groenmarkt van P.C. la Fargue op een veiling van Sotheby's in Amsterdam worden bemachtigd. Een jaar later werd de collectie verrijkt met een belangrijk schilderij van Jan ten Compe, het Gezicht op de Plaats. Spijtig is wel dat er te weinig geld was om op dezelfde veiling de tegenhanger, het Gezicht op de Gevangenpoort, te

kopen. Een stukje oude glorie tenslotte kon in 1983 op een veiling van het Haagse Venduhuis der Notarissen worden bemachtigd: de barometer die op de oude Pier van Scheveningen hing. Belangrijke bruiklenen worden gelukkig nog steeds afgestaan. Zo kon bijvoorbeeld in 1979 een groot deel van de inventaris van het Oude-Mannenhuis in de Oude Molstraat 25, aan de verzameling Haagse Historie worden toegevoegd.

De opening van het Haags Historisch Museum in de Sebastiaansdoelen zal een mijlpaal worden in de geschiedenis van het Gemeentemuseum en zijn afdeling Haagse Historie. Maar helaas, hoe actueel klinken nog de woorden die in Het Vaderland van 26 en 27 november 1884 zijn uitgesproken door R.L. Tissot, toen in dat jaar het Gemeentemuseum in de Sebastiaansdoelen werd geopend: 'Geld toch is een eerste vereiste, om een museum in aanzien en belangrijkheid te doen winnen, en zolang de beschikbare gelden herinneren zullen aan de traktamenten der minimumlijders, even zolang zal het Gemeentemuseum in zijn nieuwe verblijfplaats een poovere vertooning maken'. Laten wij hopen dat het nieuwe museum, ondanks de krappe middelen, 'geen poovere vertooning' zal worden.

G.J. van der Meer Mohr is als kunsthistoricus verbonden aan het Venduhuis der Notarissen te Den Haag en tevens mede-auteur van een catalogus van de oude Haagse stadsgezichten (tot 1800) die in 1987 zal verschijnen.

Rechtsboven: I.C.K. Klinkenberg schilderde dit fraaie gezicht op de Korte Vijverberg. Slechts de Sint Sebastiaansdoelen en het pand waarin het Kabinet der Koningin is gevestigd (rechts van het eilandje), hebben de tand des tijds doorstaan.

Linksboven: De afdeling Haagse Historie heeft altijd zeer uiteenlopende voorwerpen verzameld, zoals de Haagse stadssleutels die in 1811 aan Napoleon werden aangeboden.

Midden: De barometer die op de oude Scheveningse Pier heeft gehangen.

Onder: Een herinnering aan Indië in Den Haag: de 'kursi (kerosi) malas' oftewel luie stoel. Dit was een uitschuifbare houten of rotan stoel, die passagiers uit Indië op de boot meenamen om daarmee de huur van een dekstoel uit te sparen. Na de reis werd de stoel thuis nog veel gebruikt.

